

Cantatedienst markeert afscheid van Bas Ramselaar in de Paaskerk

‘Jesu, der du meine Seele’, BWV 78

Met de uitvoering van cantate BWV 78 neemt de Bach Cantorij Baarn aanstaande zondagavond na 14 jaar afscheid van Bas Ramselaar als dirigent en artistiek leider van de cantorij.

Cantate BWV 78

Bach schreef deze cantate voor 10 september 1724, de 14de zondag na Trinitatis. Met cantate BWV 78 wordt opnieuw geput uit Bachs meest productieve cantatejaar 1724-25, het tweede seizoen van zijn verblijf als cantor van de Thomaskerk in Leipzig. Ook nu weer een zogenaamde koraalcantate, waarbij de koraalmelodie de kern vormt van een meerstemmige zetting voor koor en orkest in openingsdeel en het slotkoraal. Het koraal met de beginregel Jesu, der du meine Seele is van de hand van Johann Rist. Diens 12 coupletten tellende kerklied is terug te vinden in het Leipziger Kirchliches Gesangbuch. Tekst en zeker de melodie was voor de toenmalige kerkzanger gesneden koek.

Een geniaal visitekaartje

Het openingsdeel, de koraalfantasia, is een wonderbaarlijk en uiterst gecompliceerd werk, omdat Bach in een kort tijdsbestek zeer uiteenlopende historische vorm- en stijlprincipes weet te combineren, te assimileren en als één samengebalde muzikale gedachte laat klinken. Natuurlijk vormen tekst en melodie van Rists koraal het vertrekpunt; de sopranen zingen luid en duidelijk die laat middeleeuwse cantus firmus. Maar de drie andere stemmen versieren die sopraanmelodie op de manier van een 16de eeuwse, renaissancistische motet. Een elegant polyfoon commentaar op een enkelvoudige muzikale bewering. Bovendien, de acht gebruikte koraalzinnen worden steeds ingeleid en afgewisseld met een instrumentaal refreintje, een zogenaamde ritornel, een dan recent uit Italië over de Alpen aangevlogen muzikaal nieuwigheidje passend in de barokke concertpraktijk. En om ook nog de nodige diepgang in het muzikale discours te brengen horen we een 17de eeuwse Franse chaconne of Italiaanse passacaglia, zo u wilt. Een passa di gallo, letterlijk een hanenpas, een oorspronkelijk oude Spaanse dans, ernstig van karakter in een langzame driekwartsmaat. Opvallendste kenmerk is de zogenaamde ostinate bas, een steeds terugkerend thema van enkele maten. Zo'n thema van vaak vier maten waarin de melodie in halve noten stapsgewijs daalt (chromatisch) kennen we ook als de lamento-bas. Deze klagende, dalende melodie werd als symbool voor lijden en dood door vele componisten met succes ingezet. Denk aan Purcells lamentatie van Dido, Monteverdi's Lamento di Arianna of Bachs eigen cruxifixus uit de Hohe Messe. Zo'n complex openingsdeel in complete koor- en orkestbezetting, zo'n compositorische tour de force in vijf schitterende minuten: zie hier het visitekaartje van een genie.

Bachs charmanste duetje

Zonder inleidend recitatief, dus bewust via een verrassende want contrasterende overgang, introduceert Bach ons in een heel ander decor. Een welhaast lichtzinnige idylle waarin de kleine instrumentale continuo bezetting het aangenaam huppelgedrag van alt en sopraan swingend onderstreept. In ijverige (emsig) en schuchtere (schwache) schreden haasten (eilen)

zij zich als onlosmakelijk verknochte zingende zusjes in parallelle tertsen en sexten kirrend hun heer en meester te hulp. Een lichtvoetiger Bach dan in dit vrolijk kabbelende beekje is zelden te horen.

Contrast als stijlmiddel

Hierna een somber, vertwijfeld recitatief voor tenor. Ook hier geldt de wet der contrasten.

Veel ach en wee, veel zonde en pijn in duistere harmonieën.

Maar de daarop volgende aria, een trio voor twee solisten en continuo biedt soelaas. De virtuoze fluitpartij in deze kamermuziekbezetting illustreert nauwgezet de gezongen tekst. De lang aangehouden noot op “so stehet Jesus mir zu Seite” biedt de tenor de mogelijkheid om zijn retorische kwaliteiten uit te buiten.

Het tweede recitatief wordt begeleid door het strijkorkest zoals wij dat kennen uit de passioenen. Dit bas-recitatief kenmerkt zich door grote tempowisselingen, dramatische wendingen en verrassende harmonieën. Opvallende partituuraanwijzingen van Bachs hand, (vivace, lento, andante) verraden diens bedoelingen: hier geen gewoon recitatief, maar even alles uit de kast. De tekst vraagt er immers om. Die gaat letterlijk van hart tot hart.

En dan, opnieuw het feest der contrasten. De slotaria voor bas begint als een uitbundig hobo concert. Je zou bijna vergeten, dat je vanaf het begin van de cantate voortdurend in dezelfde toonsoort hebt verkeerd.

Een kort, bijna uitgelaten orkestraal ritornel begeleidt afwisselend de hobo of de zanger.

Diens enige lange noot in dit verder opgewekt slotverhaal ligt natuurlijk weer niet voor niets op het woord Ewigkeit.

Het sobere vierstemmige slotkoraal, passend in de traditie van de koraalcantates uit Bachs tweede jaargang in Leipzig, brengt ons naar het laatste, 12de couplet van Johann Rists koraal uit 1641 met de troostende tekst “*Deiner Güte will ich trauen, bis ich fröhlich werde schauen dich, Herr Jesu, nach dem Streit in der süssen Ewigkeit*”.

Cantate BWV 78 is aanstaande zondag om 19.30 uur te beluisteren tijdens de interkerkelijke dienst in de Paaskerk. Voorganger is diaken J.A.M. Nieuwenhuis. Onder de vocale solisten verwelkomt de cantorij Paulien van der Werff (sopraan), David Cohen (altus), Adrian Fernandes (tenor) en Bert van de Wetering (bas). Solisten, koor en orkest staan onder leiding van Anthony Scheffer. Organist is Henk van Zonneveld.

